

Deltagaren i den estetiska lärprocessens mittpunkt

Bakgrund

Jag har arbetat med kultur i skolan i mer än tio år. Framförallt i rollen som barnteaterkonsulent inom Riksteatern, med uppdraget att förmedla kvalitativ scenkonst till skolkultursamordnarna i Kalmar län. De senaste åren har jag upplevt en stor förändring i synen på vad kultur i skolan kan och bör vara. Det tyckts inte längre räcka med att barn får *uppleva* konst och kultur. I spåren av regeringens satsning på Skapande Skola och den nya läroplanens fokus på måluppfyllelse har man istället börjat efterfråga *estetiska lärprocesser, eget skapande* och *elevinflytande*. Mitt uppdrag i relation till skolan har i och med detta succesivt förskjutits och omformats till att handla om elevens behov, snarare än kulturens egenvärde. Frågan är om dessa intressen går att förena och i så fall hur?

Många projekt och försök har genomförts i skolor och på kulturinstitutioner i vårt län för att vrida och vända på rolltagning och relationer. Jag har haft förmånen att följa flera av dessa projekt och har samtidigt kunnat reflektera över mina egna drivkrafter och vad målet måste vara om man vill främja mötet mellan skola och kultur. I magisteruppsatsen "Man kan ju dansa matematik och sjunga svenska" från 2011, där jag själv var med och undersökte skolledares och kulturledares relation till begreppet *kultur i lärandet*, kunde vi till exempel konstatera att: *"Varken skolan eller kulturen tjänar på att den konstnärliga kvalitén på de gemensamma aktiviteterna sjunker för att tillfredsställa andra ämneskunskaper. Inte heller går det i framtiden att samverka med skolan utan att ha måluppfyllelse som ett syfte med ett konstnärligt verk som skall genomföras i skolkontexten."* (Brovall & Ellborg 2011)

Från och med hösten 2011 arbetar jag som en av projektledarna för det nationella Riksteaterprojektet *Skola & Kultur*, med målsättningen *"att gemensamt verka för ökad måluppfyllelse i Kalmar län"*. Under Läsåret 2012/13 har projektet Skola & Kultur genomfört kursen Deltagarkultur 15 hp tillsammans med Malmö Lärarhögskola. För mig har kursen blivit en resa i perspektiv – teoretiska perspektiv, de andra kursdeltagarnas perspektiv och inte minst mina egna perspektiv på kultur som konst och kultur som arena för deltagande. Jag har i denna text valt att gestalta min resa under kursen i en

tankemodell för barns möte med kultur och deras möjlighet att kunna kommunicera med alla sina språk. För mig har det kommit att handla om att kunna tolka och avkoda olika konstformer. Att kunna gestalta sin erfarenhet via många medier. Att kunna välja på vilket sätt ett budskap bäst framställs och förmedlas. Sammantaget menar jag att allt detta bidrar till elevers ökade delaktighet i sitt lärande.

Deltagarkultur?

Jag kommer i denna text att diskutera fenomenen *deltagarkultur* i relation till begreppet *estetiska lärprocesser* utifrån tesen **att de estetiska språken, och användandet av dem, måste kopplas till läroplanens *läsa, samtala och skriva*.**

” *Språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade. Genom rika möjligheter att samtala, läsa och skriva ska varje elev få utveckla sina möjligheter att kommunicera och därmed få tilltro till sin språkliga förmåga.*

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, s 9

Jag vill med detta resonemang ge en definition av *estetiska lärprocesser* och samtidigt peka på att vikten av att möta professionell kultur, som en del i utvecklandet av det egna skapandet. Jag menar att deltagandet, genom upplevelser, får en ram och en förståelse för det estetiska uttrycket.

Utgångspunkt

För att avgränsa min framställan kommer den att röra de sammanhang när barn möter/utövar kultur i en estetisk, hermeneutisk mening, det vill säga konstarter i form av meningsskapande praktiker (Fornäs 2012). Min text kommer att fokusera på barnet som elev och på eleven som part i en estetisk lärprocess. Där *estetik* står för *gestaltad erfarenhet*, i enlighet med Ulla Wiklunds definition i "När kulturen knackar på skolans dörr" (2009).

Jag kommer att exemplifiera med projekt som genomförts i skolor och på kulturinstitutioner i Kalmar län vilket innebär att mitt resonemang hämtar stöd i redan dokumenterade erfarenheter av elevers möjligheter i mötet med kultur.

Min utgångspunkt kan jämföras med den som pedagogiskprofessor Madeleine Hjort (2012) har i sitt begrepp *art literacy*. *Art literacy* är en parafra

” *Alla lärare behöver därför kunskap om vad det innebär att läsa och utveckla ett läsande inom sina respektive ämnen.*

Skolverket (2010) s 8

och skriftspråket skapar en relation mellan den som lär sig och det professionella. Hjort skriver till exempel om svenskämnet: *”Eleverna lär sig stegvis att lyssna, läsa, tala och skriva samtidigt som de har tillgång till, läser och arbetar med den professionella litteraturens olika genrer, texter och berättartekniker... Detta kan beskrivas som ett flerstämmigt klassrum, ett dialogiskt samband som rimligen borde kunna appliceras på andra språkområden”* (2011, s 165). Hjort betonar alltså vikten av att inom alla konstformerna varva eget skapande med att möta det professionella. Hon argumenterar bland annat enligt följande: *”Om en viktig aspekt av ett konstområdes didaktik avser att träna och öva utgörs en andra, helt nödvändig del av att lära eleverna att se med alla sinnen och att rådbråka det man ser”* (2011, s 166).

Staffan Sellander diskuterar i ”Estetiska lärprocesser” (Lindstrand & Sellander 2009) begreppet *förstå* och menar att förståelsen

” *Man kan inte separera språk och människa.*

Monthan Axelsson (2009) s 102

uppstår på tre plan; när man ”begriper” en text, när man kan lägga ut texten och förklara för andra och när man så småningom kan tillämpa textformen och själv bidra med ny kunskap. Helena Granström argumenterar i ”Det barnsliga manifestet” (2010) för vikten av att fullt ut förstå en konststart och dess begränsningar för att kunna använda den som ett språk som *”överbryggat klyftan mellan verklighet och fantasi”* (2012, s 66) i en kommunikation som balanserar det logiska med det sinnliga. På samma sätt resonerar språkforskaren Juri Lotman (1977) när han menar att kultur byggs upp av och kommunicerar genom system av tecken. Dessa system av tecken utgör konststartens specifika semiotik.

Ansats

Min ambition är att koppla samman ovanstående tankar om *art-literacy* och *förståelse* med begreppet *estetiska lärprocesser* genom att påstå att eleven, för att uppnå ökat delaktighet i mötet med kulturen och i sitt lärande, kan och bör inta tre roller i relation till de estetiska uttrycksformerna:

- Konsument
- Deltagare
- Producent

Behovet av dessa tre roller likställer jag sedan med läroplanens målsättningar om att erbjudas *att läsa*, att få *komma till tals* via och att själv kunna *uttrycka sig skriftligt* i ett visst estetiskt språk. Först när eleven behärskar och tillåts att gå in och ut ur dessa roller kan det gå från att vara objekt till att vara subjekt i sitt möte med kulturen.

Elevens tre roller

Konsument

I rollen som konsument är eleven passiv i den bemärkelsen att den inte styr det som händer, påverkar innehållet eller är med och gör de val av tecken som utgör konstverkets beståndsdelar. Till denna del av relationen räknas de redan producerade utställningar, föreställningar, konserter och filmer som barn tar del av under skoltid. I många fall finns det en god förankring hos målgruppen i dessa produktioner vad gäller ämnesval, gestaltningsmetod eller svårighetsgrad men när publiken/åskådarna/besökarna möter verket har det redan sin fasta form.

"I åskådarkulturens medier är det producenters roll att skapa suggestioner. Konsumentens roll är att ta dem till sig" menar författarna till boken Deltagarkultur (Haggren, Larsson, Nordwall och Widing 2008, s 14). Johan Fornäs, professor i medie- och kommunikationsvetenskap, beskriver i "Kultur" (2012) hur kulturens tecken kräver mänsklig tolkning för att bli meningsfulla, att det är i mötet mellan texten och åskådaren som mening skapas. Dessa möten menar jag kan ge upphov till de mest omtumlande och livsavgörande upplevelser för konsumenten och kommer utan tvekan att tolkas och betyda olika saker för olika elever, men de har det gemensamt att de är valda och skapade av vuxna.

Mötet med ett professionellt verk är att jämföra med en elev som läser professionella författares romaner, dikter, reportage, sångtexter osv, som upplevelse och som inspiration och förståelseskäpare för det skrivna språk som de själva förväntas kunna använda efter genomgången grundskola. Åskådaren är uttolkaren av det mediespecifika

teckensystem som den aktuella konstarten har att tillgå, det vill säga är läsare i en viss grammatisk kontext. Att möta professionell konst och kultur är därmed jämförbart med vikten av att under sin skoltid (och fritid också för den delen) har tillgång till olika slags skriven text via böcker.

Ovanstående beskriver det vi i vardagligt tal kallar *kultur i skolan* och som är en helt nödvändig grund för elevers möjlighet att bredda sina språkliga kunskaper. Som exempel kan nämnas elever i årskull tre i Kalmar kommun som reser med buss till Byteatern Kalmar läns teater för att se föreställningen "Riddaren av de verkligt verkliga verkligheterna". Eller elever i årskull sju i Borgholms kommun som samlas på Biografen i Folkets hus för att se "Hungerspelen". Eller elever i årskurs sex i Vimmerby som får en konsert i skolans aula av Gothenburg combo. Eller en årskurs etta som blir guidade i Piratutställningen på Kalmar läns museum. Listan kan göras lång. Denna form av kulturmöte är relativt vanligt förekommande i Sverige. Det finns en lång tradition av att skapa konstnärliga verk för barn och ungdomar. Se bara på den floran av barn och ungdomsböcker på våra bibliotek som blir till inspiration för eget skrivande. Man måste träna för att bli en bra läsare skriver Läsambassadören och författaren Johan Unenge (2012) och menar att nöjesläsning ger ökad läsförståelse och att språk är makt. På samma sätt menar jag att man behöver träna sin läsförståelse när det gäller bildspråk, ljudspråk och rörelsespråk för att kunna läsa av olika medieringsformer och själv kunna uttrycka sig obehindrat med hjälp av dem.

Deltagare

Jag tänker nu övergå till att diskutera nästa roll, deltagarens, som är den som borde följa naturligt på en upplevelse. I deltagarrollen får eleven komma till tals, påverka skeendet, bidra med sig själv till det gemensamma. Här utforskar eleven ett språk under professionell ledning. Ofta sker detta i form av workshops där elever gestaltar med ett givet språk/i en förutbestämd konstform, men har möjlighet att styra över det innehållet i det som gestaltas. Jag väljer här att vara snävare i min tolkning av begreppet deltagare än vad Haggren, Larsson, Nordwall och Widing är i *Deltagarkultur* (2008) men håller mig ändå inom en av deras beskrivningar: "*Deltagande är den process där subjekt producerar suggestioner för och mottar suggestioner av andra subjekt inom ramen för en överenskommelse som formulerar hur detta kan gå till*" (2008, s 43).

I de fall elever väntas inta deltagarrollen får kulturaktören (eller motsvarande) också en ny roll – nämligen den som konstruktör av handlingsrymd för bästa möjliga deltagande. Haggren, Larsson, Nordwall och Widing (2008) nämner värderingsövningar och workshops som exempel på konstruerade handlingsrymder och påpekar att *"Det inte räcker med att säga till publiken att de får vara med, det krävs också att man ger konkreta ingångar till hur det kan gå till"* (2008 s 125).

Här kan jag exemplifiera med hur eleverna i direkt anslutning till Byteaterns och Regionteaterns föreställning "Riddaren av de verkligt verkliga verkligheterna" fick möta dramapedagoger och en danspedagog för att reflektera över föreställningen med hjälp av enkla drama- och rörelseövningar. Här används estetiska språk för att pröva tankar och känslor som uppkommit i samband med föreställningen och för att återberätta det upplevda för varandra. Barnen möter alltså först en färdig produkt där de förväntas agera åskådare utan möjlighet att påverka förloppet, därefter erbjuds de att uttrycka sina tankar och åsikter i olika språk under ledning av "process-ledare" som ger ramar och verktyg. Innehållet styrs visserligen av det nyss konsumerade men eleverna får chansen att knyta det till sina egna erfarenheter via en textform som valts av kulturpedagogerna. Så kan en lust till rörelse väckas i salongen och sen direkt utforskas i en spegelövning med kamraterna efter föreställningen.

Är det då möjligt att låta eleverna vara deltagare i en reflektion kring ett konstverk? Och vad kan det ge? Elin Johansson, skrivpedagog som hösten 2012 arbetat med projektet "Att äga läsandet och skrivandet" tillsammans mellanstadielklasser i Runsten och Rälla berättar:

"i första läsningen av Karin Boyes Ja visst gör det ont bestämde flera att dikten var för svår, rent av obegriplig. När vi sedan tillsammans läser den, rad för rad och adderar våra egna tankar kring det vi läser mellan raderna nystar eleverna enklare vidare i sina egna tankar. Och jag är ganska säker på att flera av de tankar som lyftes fram i den diskussionen aldrig ventilerats i någon litteraturvetenskaplig kurs på ett universitet. Där fick jag beviset att textanalys inte nödvändigtvis kräver klanderfri kunskap kring litterära begrepp. Och för eleverna blev det beviset på att det inte nödvändigtvis har

något med din egen intelligens att göra i fall du tycker att en text är svår eller obegriplig, det handlar snarare om att använda sig av de rätta metoderna för att närma sig texten. Det är självförtroendet som växt hos flera av eleverna”.

Det tycks alltså som om en konstnärlig upplevelse kan ge inspiration, men också som om möjligheten att reflektera över ett konstverk ger något till hur verket mottas. Elevens möjlighet att delta bidrar till vad upplevelsen ger. Men är detta deltagarkultur? Jag uppfattar att Haggren, Larsson, Nordwall och Widing (2008) också låter deltagarkultur omfatta det jag benämner producentrollen - nämligen att eleverna är så väl förtrogen med ett språk/en konstform att de kan uttrycka sig obehindrat när det är dags att till exempel gestalta kärlek, eller att berätta om medeltiden eller att göra en redovisning om fotosyntesen.

Producent

Producentbegreppet har jag hämtat från kulturvärlden eftersom jag anser att det är just kulturanvändaren eleven är om den själv kan ”skriva” i det språk den anser bäst lämpat för att beskriva sitt budskap. Rollen som producent intar eleven först då den får möjlighet att välja språk och innehåll för att fullfölja en uppgift eller nå ett mål. När eleven kan samla information via olika medier, reflektera över ämnet på olika sätt och sen välja vilken berättelse hen vill berätta och hur/ med vilka språk, för att bäst uppnå sina syften.

Självklart sker ett producerande i skolkontexten alltid under någons ledning, bedömning och lektion vilket innebär att eleven behöver få feedback av en språkkunnig lärare och/eller kulturaktör under såväl själva produktionsprocessen som på det färdiga verket. Här är det naturligtvis viktigt att eleven får relevant handledning inte bara när det gäller ämnet som verket behandlar utan också när det gäller de estetiska valen, det vill säga konstformens semiotik.

Rollen som producent ligger nära det som av många skol- och kulturföreträdare beskrivs som ”eget skapande”. Idag sker mycket ”eget skapande” i skolan utan att det kontextualiseras och kopplas samman med att uppleva och pröva. Så kan till exempel ett film-i-skolan-projekt innebära att eleverna själva skall göra film, utan att medel eller tid

avsatts för att först se film och sedan förutsättningslöst tillsammans med en filmare pröva att jobba medamerateknik och manus. På samma sätt görs ofta egna musikteaterföreställningar på skolor utan att man först provat drama eller regi eller kanske ens sett en professionell föreställning i hela sitt liv.

Estetiska lärprocesser

Mot bakgrund av ovanstående resonemang vill jag bryta ner begreppet estetisk lärprocess till

En *estetisk* del som innebär att eleven intar rollen som konsument, deltagare och producent av en estetisk uttrycksform.

En *lär*-del som innebär att eleven lär sig läsa, tala och skriva med det aktuella uttrycket/språket och i samband med det fördjupar sin kunskap om det innehåll som uttrycks. I denna del ligger också förmågan att välja lämpligt uttrycksmedel till sitt budskap samt att kunna tolka olika uttrycksmedel och sätta avsändarens budskap i relation till mediet.

En *process*-del som innebär att eleven under handledning av läraren får möjlighet att vara såväl konsument som deltagare och producent enligt ovan och att detta sker cykliskt, i en sådan växelverkan som Wiklund beskriver i "När kulturen knacker på skolans dörr" (2009), fig 1.

” Det som mer än något annat kännetecknar skapandeprocessen är dess ovisshet om sitt eget slutmål.

Granström (2012) s 59

Ulla Wiklund anser att mycket undervisning som bedrivs går direkt från konsumtion till krav på produktion. Att elever till exempel förväntas gå från en lärarledd lektion till att kunna uttrycka sig själv i ett skriftligt prov eller från att se en konstnärlig upplevelse till att själv kunna kommunicera via den konstarten. Att det för processen så viktiga momentet *reflektion* sällan erbjuds. Detta menar jag är deltagarperspektivets viktigaste uppgift; att utgöra en möjlighet till reflektion, genom att komma till tals, genom att pröva. Att vara åskådare är att konsumera, att skriva i ett språk är att producera, att delta/komma till tals är att få möjlighet att reflektera.

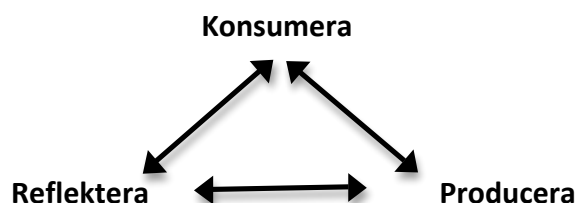

Fig. 1
egen efter Wiklund (2009)

Lärande och reflektionen

Jag vill i denna text öppna upp för tanken att reflektion, framförallt när det gäller de estetiska uttrycksformerna, sker i just deltagandet. När elever får prova ett språk och dess möjligheter under ledning av en språkkunnig pedagog uppstår ett lärande om språkets inneboende grammatik men också om det ämne eller fenomen som behandlas. Här kan jag till exempel lyfta fram det just nu pågående projekt CreatLearn i Kalmar kommun. I detta projekt samverkar lärare och skolläring med kulturarbetare från Reaktor Sydost och Byteatern för att belysa temat civilkurage tillsammans med eleverna. Här har eleverna sett film och teater, producerade av professionella kulturarbetare, på temat civilkurage. De har sedan, under ledning av kulturarbetare själva fått prova att filma och att jobba med forumteater. I detta skede anser jag att eleverna varit delaktiga i bemärkelsen, att komma till tals i ett visst språk med ett eget budskap. Det vill säga, vuxna har bestämt medieringsform, tema och tillhandahållit handledning men eleverna har själva valt vilken berättelse som skall gestaltas, vilka dilemman eller vilken verklighet som skall stå i fokus. I den bästa av världar har dessa elever nu tillskansat sig kunskapen att kunna använda film och drama som språk och de har otvivelaktigt använt sig av konst och kultur i sin reflektion över begreppet civilkurage. Deras rektor berättar:

"Eleverna har varit mycket intresserade, motiverade och engagerade. Det faktum att de har varit i denna kreativa process under ganska lång tid har som följd att de har utvecklat en mognad och djup i sitt tänkande som de inte hade i början av projektet. Det är intressant att se att eleverna själva är medvetna om detta och den inre resa som de gör."

Att ta del av för att sen själva få pröva och använda sig av de estetiska språken kan enligt min mening jämföras med de tankar Mats Hjelm har i Nomadologi (Skriftserien Kairos nr 4, 1998) när han lyfter vikten av *"en ny typ av kritisk kulturell aktivitet"* som inte enbart sysslar med estetiskt tilltalande avbildningar av vår verklighet utan som istället *"läser och utforskar den faktiska enskilda situationen"*. Hjelm menar att konsten, i och med detta förhållningssätt, får tillbaka sin *"funktion som en naturlig del i en humanistisk gemenskap"* (1998, s 38) vilket jag anser gå hand i hand med det uppdrag läroplanen ålägger skolan, nämligen att *"främja elevernas lärande för att därigenom förbereda dem för att leva och verka i samhället. Skolan ska förmedla de mer beständiga kunskaper som utgör den gemensamma referensram alla i samhället behöver."* (Skolverket 2011, s 9). I detta uppdrag kan kulturen inta en unik roll som såväl främjare av lärande som den gemensamma referensram vårt samhälle behöver. Detta under förutsättningar att elever tillåts vara inte bara *konsumenter* eller *producenter* utan också *deltagare* i den kultur som sker inom skolans ramar. Att de får chansen att inta alla tre roller. För i dessa tre roller, och i samspelet dem mellan, har kulturen otvivelaktigt både ett egenvärde och en roll som kunskapskälla. Genom att uppleva, pröva och utöva kultur kan elever tillägna sig nya språk och kunskaper som de själva sen kan använda i såväl konstnärliga som informativa sammanhang.

” Dessutom erhåller deltagaren i en konstnärlig kommunikationsakt information inte bara från själva meddelandet utan också från det språk på vilket konsten samtalar med honom. Han kan liknas vid en person som på en och samma gång studerar det språk på vilket en bok är skriven och innehållet i själva boken.”

Lotman (1977)

Referenser

Brovall N. & Ellborg K. (2011) *Man kan ju dansa matematik och sjunga svenska – om kultur lärandet i Kalmar län*, magisteruppsats Linnéuniversitetet

Fornäs J. (2012) *Kultur*, Liber

Granström H. (2010) *Det barnsliga manifestet*, Ink Bokförlag

Haggegren K., Larsson L., Nordvall L. & Widing G. (2008) *Deltagarkultur*, Korpen,

Hjort M. (2011) *Konstens betydelse – om konstarter och litteratur i skola och samhälle*, Carlssons bokförlag

Lindstrand L. & Sellander S. red (2009) *Estetiska lärprocesser*, Studentlitteratur

Lotman J. (1977) *Filmens semiotik och filmestetiska frågor*, Pan Norstedts Pocket

Monthan Axelsson C. (2009) *Fågelflickor och frusna pojkar*, Brombergs

Skolverket (2011) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*

Skolverket (2010) *Texters, textuppgifters och undervisningens betydelse för elevers läsförståelse*, Aktuella analyser 2010

Skriftserien Kairos nr 4(1998) *Nomadologi*, Rasters förlag

Wiklund U. (2009) *När kulturen knackar på skolans dörr*, Utbildningsradions förlag

Digitala källor

www.litteraturmagazinet.se/opinion/johan-unenge-efterlyser